

I grænselandet mellem fritidskultur og skolekultur

Gymnasieelever og rusmidler i et forandringsperspektiv

AF STEEN BECK

I denne artikel præsenteres hovedresultaterne fra min Ph.D.-afhandling *En ny myndighed – gymnasieelever, rusmidler og skolekulturelle forandringsprocesser*. Temaet for afhandlingen er gymnasieelevers fest- og rusmiddelkultur i miljøet på og omkring skolen. Når jeg i det følgende siger gymnasiet, mener jeg det almene gymnasium, for det er udelukkende denne skoleform, jeg har beskæftiget mig med. En vigtig baggrund for min forskning har været de store internationale ESPAD-undersøgelser i 1990'erne¹, som viste, at forbruget af alkohol blandt unge i Europa var generelt stigende, og at danske unge i 15-16-årsalderen var blandt dem, som havde det største alkoholforbrug. Jeg fandt disse resultater interessante. Hvad er sammenhængen mellem moderniseringsprocesser og unges rusmiddelkultur? Og hvorfor finder danske unge sig på førstepladserne i statistikkerne?

En anden baggrund for forskningsprojektet har været min egen dobbeltkvalifikation som (tidligere) gymnasielærer og (nuværende) gymnasieforsker. Som lærer var jeg op gennem 1990'erne optaget af relationen mellem ungdomskultur og skolekultur, og med projektet om rusmidler har jeg forsøgt at rette fokus mod netop dette underbelyste relationsforhold. Som forsker har jeg ønsket at fastholde en tæt forbindelse til et praksisniveau, dvs. sektorens egne refleksioner, og dermed undgå den 'objektgørelse' af forskningsgenstanden, som fore-

scanpix

kommer mig at være et problem i megen samfundsvidenskabelig forskning (og som praktikerne derfor også indimellem kan have svært ved at bruge til noget). Jeg blev derfor optaget af aktions- og interventionsforskningen med dens idé om et samarbejde mellem forsker og praktikere og en kombination af teoretiske og praktiske vidensformer. I skoleåret 2003-2004 samarbejdede jeg således med to gymnasier, i det følgende kaldt Landgymnasiet og Forstadsgymnasiet, hvor jeg undersøgte tilstande og sammen med skolens aktører etablerede et interventionsprogram, hvis formål var at etablere en erfaringsfunderet rusmiddelpolitik.

Et modernitetsanalytisk blik på rus og identitetsprocesser

Ifølge den norske ungdoms- og rusmiddelforsker Willy Pedersen er sekularisering og urbanisering de vigtigste samfundsmæssige baggrundsfaktorer for moderne unges fest- og beruselseskultur. Familiens, kirkens og lokalsamfundets kontrol i forhold til unge er blevet svækket med den konsekvens, at unge i dag har mindre respekt for autoritetsfigurer og – psykoanalytisk formulert – er mindre overjægstyrede end tidligere. Samtidig har den almindelige rigdomsførelse gjort, at nutidens unge har mange penge mellem hænderne til forbrug, herunder forbrug af rusmidler. Byturen og den hermed forbundne beruselse kan ses som en side af den

senmoderne oplevelsesøkonomi.

Men hvorfor befinder danske unge sig i toppen af listen over alkoholforbrug blandt europæiske unge? Mit udgangspunkt var, at danske unges forhold til rusmidler hænger sammen med en særlig dansk socialisationskultur. Nærmere bestemt mente jeg, at der må eksistere en forbindelse mellem danske unges beruselseskultur og så nogle særlige normer blandt voksne danskere, som gør beruselse til noget normalt og accepteret. Min tese var, at en markant rusmiddeltolerance i Danmark både er et gennemgående træk i familierne og inden for uddannelsesverdenen, fx på mange almene gymnasier, hvor op mod 40 procent af de 16-19-årige har deres daglige gang.

Jeg havde derfor en forventning om, at jeg ved at fokusere på mødet mellem ungdomskultur og skolekultur ville blive i stand til empirisk at dokumentere eksistensen af nogle interessante – og i forskningen stort set oversete – socialisationsmekanismer i relation til rusmidler. Jeg var mig fra begyndelsen bevidst om, at den ovenstående generelle tese straks måtte nuanceres, i og med at specifikke skolekulturer naturligvis er forskellige. Jeg ønskede derfor at studere, hvilke former for nuancer der kan findes, hvis man begynder at lede efter de mekanismer, som afgør, hvorfor der udvikles nogle former for elevkultur på nogle skoler og andre på andre skoler. Jeg regnede med, at faktorer

som kulturgeografiske forhold, den enkelte skoles politik på området og opmærksomhedsfeltet hos ledelse og lærere i forhold til unges identitetsprocesser i praksis ville være faktorer, som spillede ind.

Ziehes kategorier: subjektivering og potensering

I min bestræbelse på at etablere en socialpsykologisk forståelse af forholdet mellem unge, rusmidler og skole i et modernitetsanalytisk perspektiv blev den tyske socialisationsteoretiker og ungdomsforsker Thomas Ziehe – som dog ikke selv har beskæftiget sig specifikt med rusmidlers betydning for unge – en vigtig reference. Ifølge Ziehe har den kulturelle frisættelse fra slutningen af 1960'erne og frem nødvendiggjort et intensiveret identitetsarbejde for den enkelte unge, som må forholde sig til socialformer præget af en mere og mere uformel omgangsform. Han taler i denne forbindelse om en tiltagende informalisierung af socialformerne og om, at unge i gruppen af jævnaldrende og i tæt symbiose med forbrug af såvel medier som livsstilssymboler skaber oplevelsestunneler, som i det aftraditionaliserede samfund bliver en slags ungdomsspecifik måde at arbejde med selv- og omverdensiagttagelse på. I dette perspektiv er det oplagt at se en sammenhæng mellem unges brug af rusmidler og festens særlige oplevelsestunneler i et aftraditionaliseret samfund, hvor rolleeksperimenter og afprøvning af

normer er i centrum. I den forbindelse forekommer Ziehes idealtypiske kategorier subjektivering og potensering at være nyttige kategorier til en nærmere indkredsning af unges identitetsprocesser.

Subjektivering handler om at blive til 'nogen', dvs. på én gang at blive en del af et fællesskab og et unikt individ, der kan fortælle en meningsgivende historie om sig selv i verden. Det subjektiverende unge menneske opsøger situationer, som er 'varme', dvs. fulde af tryghed og spejlingsmuligheder, der giver bekræftelse. Derimod undgår man helst den 'kulde', som opstår, når man efterlades med sin usikre selvopfattelse i et koldt rum, der fremmedgør ved at kræve for meget og kaste individet tilbage på sin usikkerhed. I forhold til subjektiveringsstrategierne kan fest og beruselse tilbyde en særlig form for varme og nærhed, som mange unge ikke oplever uden for 'oplevelsestunnelen'. Hjertelighed og venskabsfejring er vigtige ingredienser i festen, og på sikker afstand af voksenkulturen kan unge for en stund skabe interaktionsformer, hvor subjektiveringsprocesserne kan udfoldes.

Potensering (dvs. en forstærkende, kraftforøgende indstilling) kan defineres som en søgeproces, hvor man søger intensitet og dynamik frem for inderlig samhørighed. Oplevelsessamfundets æstetiske overflader og dynamiske bagtæpper bliver således et modtræk til meningsløshed og håbløshed. Potenseringens strategier er ikke inderlige som subjektiveringens, men er udtryk for en æstetisk bestræbelse på gennem stil og symboler at radikaliserer subjektiviteten på en hypermoderne måde. Ifølge Ziehe er det negative i denne oplevelsesform eller hverdagsdiskurs ikke kulden, men den tomhed, der opstår, når der ikke sker noget. Fest- og beruselseskulturen indbyder også til potenserende strategier. I festens time-out, fx i dansens kropslige dynamik, 'binge-driknin-

gens' selvoverskridelse og for nogle unges vedkommende i eksperimenter med rekreative stoffer i weekenden er der rig lejlighed til at skabe æstetiske overflader med dertil hørende intensitet og risikosøgning.

Skoleliv og fritidsliv flyder sammen

I forhold til skolesammenhængen fremfører Ziehe det synspunkt, at skolen – som har mistet store dele af den aura, den tidligere var forbundet med – i dag fremstår som en del af en hverdagsverden, som også findes uden for skolen. Det, der er uden for skolen, fx elevernes fritidskultur og deres forventninger til det spændende ungdomsliv, siver ind på skolens område som forventninger til det gode liv også i en skolesammenhæng. Konsekvensen er, at elever i dag stiller samme krav til sociale aktiviteter i skolens mere uformelle rum, som de stiller til sociale aktiviteter uden for skolen. Når fredagscafeer og hverdagscafeer, hvor indtagelse af alkohol er et helt centralt indslag i underholdningen, har holdt deres indtog på mange danske gymnasier op gennem 1980'erne og 1990'erne, skal det i dette perspektiv ses på baggrund af et pres fra den senmoderne ungdomskultur på skolerne, som disse af forskellige grunde – nogle værdimæssige, andre økonomiske – har valgt at imødekomme. Mange skoler har i denne forstand ladet de unge grave deres oplevelsestunneler i skolens mere eller mindre officielle bygningsværk. Og samtidig er det blevet svært at argumentere imod en sådan hverdags- og fritidsgørelse af vigtige sider af skolens liv. Normer og værdier er til diskussion hele tiden, bl. a. i skolekulturen, som også er underkastet forestillingen om tingenes formbarhed og den enkeltes valgmuligheder. Konsekvensen er, at skolens aura, dvs. dens evne til at betyde noget i kraft af sin anderledeshed i forhold til hverdagskulturen, eroderer bort.

I et kritisk perspektiv kan man

pege på såvel positive som problematiske sider af denne udvikling. Det gode er i et emancipatorisk perspektiv, at nogle af de tvangsformer, som prægede 'den sorte skole', er forsvundet. Tænk fx på tidligere tiders lidt stive baller med piger i kjoler og drenge med slips og butterfly. Det problematiske er, at skolen har fået sværere ved at legitimere sin anderledeshed og dermed måske også sit eget rationale i forhold til hverdagskulturen. Det er simpelthen blevet sværere at argumentere for, at skolen er et særligt sted, der kræver et særligt rollerepertoire – fx i forhold til fx rusmidler.

Det var min tese, at skolens af-traditionalisering måske netop i et land som Danmark har haft særlig gunstige vilkår.

Surveyundersøgelsen

Den kvantitative del af mit forskningsprojekt bestod i en surveyundersøgelse, som involverede 1.665 elever og blev gennemført på fire gymnasier. Med denne ville jeg bl. a. undersøge rusmiddelvaner (fx hverdagens inddragelse i rusmiddelforbruget) samt forbrugsstørrelser og -normer blandt elever, ikke mindst på områder, som havde at gøre med miljøet på og omkring skolen. Herudover ville jeg undersøge, om gymnasieelevernes rusmiddelforbrug har konsekvenser for deres læringsparathed. Dette ønskede jeg bl. a. at undersøge på skoleniveau for at se, om der var forskelle fra skole til skole, og hvilke faktorer der i givet fald kunne forklare disse forskelle.

Undersøgelsen viser, at gymnasieeleverne, hvis man tager de fire skoler samlet, har et alkoholforbrug, som nogenlunde svarer til forbruget inden for årgangen som helhed. Således rapporterer 25% af drengene og 10% af pigerne, at de i seneste uge drak mere end henholdsvis 21 genstande og 14 genstande. Det viser sig også, at gymnasieelevernes hashforbrug på de fire skoler samlet set er markant større end for

scanpix

aldersgruppen generelt. Også her er forbruget markant større blandt drenge end blandt piger. Hvad angår elevernes bekymringsgrader viser undersøgelsen, at 64% af pigerne og 44% af drengene mener, at der er grund til at være bekymret over unges rusmiddelkultur.

Ovenstående tal viser to ting. På den ene side viser de, at de to køn historisk set har nærmet sig hinanden både i forhold til forbrugsmønstre og normer. Piger tager i stort tal del i fest- og beruselseskulturen. Men der er fortsat signifikante forskelle mellem de to køn, hvilket tyder på, at piger generelt har et mere kontrolleret forhold til rusmidler end drenge.

Hvad angår spørgsmålet om relationen mellem skole og rusmidler – altså de informelle socialformers indtog i forhold til læringsparathed og skolekultur – søgte jeg svar på flere typer af spørgsmål. Det ene angik spørgsmålet om, hvorvidt beruselse har konsekvenser for elevernes læringsparathed. Her viste det sig, at et flertal ikke havde den slags erfaringer, men at et stort mindretal på næsten 30% af eleverne på de fire gymnasier inden for den

seneste måned én gang eller flere havde oplevet nedsat indlæringssevne om mandagen efter rusmiddelindtagelse i weekenden. Min undersøgelse på skolerne viste også, at 13% af drengene og 8% af pigerne inden for den seneste måned havde oplevet at have tømmermænd om fredagen efter rusmiddelindtagelse om torsdagen. Et tredje spørgsmål handlede om, hvorvidt eleverne havde erfaringer med at drikke øl i skoletiden uden for skolen. Her svarede 20% af drengene og 10% af pigerne, at de inden for den seneste måned havde gjort det en eller flere gange.

Analysen af forskelle på rusmiddelbrug fra skole til skole viser, at skolens beliggenhed i forhold til urbanisering på nogle områder synes at spille en vis rolle. Specielt elevernes erfaring med og holdning til torsdagsbyture er her markant. I de store byer er der flere muligheder for at gå i byen torsdag aften end i provinsbyen og på landet, og det giver sig klare udslag i forhold til forbrugsmønstre om torsdagen. Sammenligner man Landgymnasiet med Forstadsgymnasiet, er det også tydeligt, at ikke bare forbruget, men

også normer i forhold til skolekulturen er markant forskellige. Eleverne på Forstadsgymnasiet hælder i forhold til normer omkring byture mere til den holdning, at det er i orden at drikke torsdag aften, hvilket tyder på, at en tilgang, som orienterer sig mod individets rettigheder, er mere udbredt i de store byer end i den mindre by – hvilket muligvis kan have noget at gøre med nattelivsøkonomien omkring diskoteker, cafeer osv. i forskellige områder af landet. Der kan altså spores nogle værdimæssige forskelle, som ikke skal overdrives, men som dog har en vis betydning for kulturgeografisk definerede former for elevhabitus. Det viser sig også, at der på de skoler, hvor der ikke drikkes alkohol i forbindelse med arrangementer på hverdage og ikke er fredagscafeer, hvor øldrikning kan indgå som et meget vigtigt indslag i det sociale samvær, eksisterer et mere afdæmpet forbrugsmønster blandt eleverne, fx i forhold til at drikke i skoletiden og i forhold til hash – end på skoler med mere liberale normer.

Min undersøgelse understøtter således en antagelse om, at skolens

politik på området faktisk synes at have konsekvenser for elevernes forbrugsmønstre. Eller også er det sådan, at elever med særlige livsstilsp præferencer søger bestemte skoler, således at der ad åre opstår forskellige typer af elevkultur – som spejler den organisationskultur, der eksisterer blandt lærere og ledere.

Interviewundersøgelsen

Jeg lavede i forbindelse med min undersøgelse en række interview med gymnasieelever med henblik på at få en viden om, på hvilke måder rusmidler og identitetsprocesser er sammenvævet i et livsverdensorienteret perspektiv, dvs. set gennem de unges egen optik.

Elever fortæller om, at de i forbindelse med fester oplever en nærhed og en intimitet, som giver værdifulde oplevelser. Dette synes at bekræfte den Ziehe-inspirerede tese om, at festen og beruselsen muliggør subjektiverende identitetsstrategier, der knytter sig til behovet for at eksponere følelser og opleve 'varme' relationer. Andre elever taler om fest- og beruselseskulturen som et univers, hvor de vante roller for en stund er blødt op, og hvor kreative individuelle strategier i det socialpsykologiske spil derfor bliver mulige. I dette felt kan man eksperimentere med andre roller og arbejde med anerkendelsesstrategier med henblik på at erhverve en ny placering i gruppen.

I analysen af et længere interview med en gruppe gymnasieelever, som jeg kalder drengene fra Parken – en gruppe drenge, som ofte går hen på en græsplæne i nærheden af skolen for at drikke øl – viser jeg, at alkohol for nogle elever kan være med til at skabe en særlig subkulturel identitet, som ikke blot peger indad mod bestemte gruppenormer, men også udad mod elev- og skolekulturen. Med deres brug af alkohol som forskelsmarkør forholder drengene sig tydeligvis meget kritisk til autoriteter, og for dem er alkohol på

17

potenserende vis forbundet med erhvervelse af en symbolsk kapital, som forbinder sig med maskulinitet og en rå stil, som fx kommer til udtryk, når de – også når vejret er dårligt – drikker deres onsdagsøl i Parken. Drengenes subkultur med dens særlige identitetsforædlingsprocesser er langt fra fjendtlig i forhold til andre elevgrupper, men har flydende grænser til andre grupper, hvilket sandsynligvis gør det individuelle råderum i forhold til gruppetilhørsforhold stort.

Med fare for at drage forhastede konklusioner på baggrund af et beskeden datamateriale kan det konstateres, at subjektiveringsstrategier primært bruges af piger, mens potenseringsstrategier først og fremmest formuleres af drenge. Disse forskelle kan i øvrigt være med til at forklare de store forskelle på pigers og drenges rusmiddelvaner og i nogen grad også -normer, som kommer tydeligt frem i surveyanalysen.

Undersøgelsens konklusioner

Det kan konkluderes, at forholdet mellem de forskellige grupper af gymnasieelever er præget af en vis tolerance over for individuelle stra-

tegier, men med en stærk toning hen imod det miljø, hvor beruselse er almindelig og accepteret. På den ene side synes der i skolemiljøet at være en vis tolerance over for unge med mange forskellige tilgange til rusmidler og fest, på den anden side er det tydeligt, at de elever, der ikke drikker eller ikke drikker så meget, er dem, som er i størst fare for at blive marginaliserede i forhold til festerne og det sociale samvær. Omvendt betragtes det at drikke sig beruset som en del af kulturen og som en adgangsbillet, hvis man vil være en del af den dominerende kultur. I forlængelse af sådanne konstateringer kan man sige, at der synes at være nogle meget stærke integrationsmekanismer og udstøelsesmekanismer forbundet med gymnasieelevernes festkultur.

Hvad angår elevernes antagelser om skolernes voksenkultur, dvs. lærere og ledere, er billedet broget, men der kan grundlæggende skelnes mellem to positioner. Den ene position repræsenteres i mine interview af drenge, for hvem identitetsprocesser forbundet med alkoholindtagelse spiller en vis rolle. De forholder sig til ledere og læ-

rere, der i deres øjne har forsonet sig med den måde, unge nu engang er unge på. Drengene har etableret et kompromis mellem deres uformelle kultur og undervisningskulturen, og i deres optik har specielt skolens ledelse rationelt indset, at dette kompromis er tåleligt, ikke mindst fordi skolen selv har interesse i at holde på eleverne. Drengene forholder sig således til, hvad der i deres argumentation fremstår som lærernes og ledernes kalkulerede strategi. Andre elever, i mine interview repræsenteret ved piger, fremstiller skolens ledelse og lærere som lidt naive og godtroende væsener, der ikke blander sig i det ungdomsliv, som udfoldes i skolernes elevmiljø, og som derfor heller ikke får øje på de problematiske sider af dette. Disse elever etablerer en diskurs, som forholder sig til lærernes og ledernes blinde plet.

Interventions- og aktionsforskning

Jeg ønskede som sagt ikke blot at forklare og forstå, men også gennem aktions- og interventionsforskning at undersøge mulige forandringsstrategier i forhold til problemstillingen.

Aktionsforskning kan defineres som en form for socialforskning, der udføres af en gruppe, som inkluderer en professionel aktionsforsker og medlemmer af en organisation eller et fællesskab med det formål at undersøge og eventuelt løse problemer eller blot forbedre en i forvejen velfungerende kultur. I og med at aktionsforskning i udpræget grad handler om refleksive processer, som gør praktikere og forsker i stand til at undersøge tilstande og få ideer til forandringer, er der tale om en variant af den kvalitative forskning, som lægger vægt på holdninger og processer, altså på aktørsiden. Jeg forsøger at definere min egen forskningsposition som konstruktiv-pragmatisk, inspireret af Jürgen Habermas' teori og vision om den kommunikative handlen.

Denne teori bygger på ideen om, at mennesker i kraft af samtale og dialog kan nå frem til beslutninger, som er funderet i en viden, som ikke havde eksisteret, hvis samtalen og dialogen havde været fraværende.

På baggrund af sådanne overvejelser blev dialogiske rum eller refleksive arenaer derfor et helt centralt element i interventionsprogrammet. Eleverne skulle klassevis diskutere de problemstillinger, der måtte eksistere i forhold til temaet skole og rusmidler, og lærere og ledere skulle diskutere deres erfaringer og rolle i såkaldt sokratiske dialoggrupper. Materialet fra de refleksive arenaer skulle efterfølgende bruges i den videre proces frem mod formuleringen af en erfaringsfunderet rusmiddelpolitik med baggrund i demokratiske danelsesprocesser.

Erfaringer og holdninger

Når lærere og elever diskuterer rusmiddelproblematikken i forhold til skolen, dukker der en række temaer op. De gennemgående temaer er: fester (fx udskænkning til meget fulde elever og forfester), caféeftermiddage eller -aftener om fredagen eller på hverdage (hvilket 'koncept' – hyggecafé eller værtshus?), studieture og andre ekskursioner (hvor heftig er det rimeligt, at aftenens og nattens udskjelser er i forhold til at være frisk i dagstimerne?), klasserumskulturen i den enkelte klasse (fx spørgsmålet om, hvilke grupper der sætter dagsordenen for samværsformer), uformelle arrangementer (fx idrætsarrangementer og skovture), hvor der indimellem kan konstateres uklare grænseflader mellem skoleaktivitet og fritidsaktivitet – og dermed om man kan drikke alkohol, som man vil.

På baggrund af diskussionerne om værdier og normer i forhold til rusmidler i en skolekontekst, har jeg kunnet konstatere, at der både blandt elever og lærere eksisterer såvel modstand mod som interesse

for at gå ind i diskussioner om kulturforandringer i forhold til elevernes rusmiddelforbrug i skolemiljøet.

Elevmodstand mod forandringer hænger sammen med to reaktioner. For det første er forestillingen om autonomi og individets eget ansvar udbredt blandt gymnasieelever. For stramme regler opfattes som rigoristiske og derfor ikke ønskværdige. For det andet eksisterer der – hvilket også var pointen i de kvalitative interview – mange positive erfaringer i forhold til fest- og beruselseskulturen hos moderne gymnasieelever, og mange af dem føler ikke, at de har interesse i at medvirke til at skabe et miljø, der begrænser deres mulighed for at have det sjovt.

Interessen i at ændre på tingene er funderet i følgende synspunkter: For det første er der elever, som mener, at man godt kan forlange, at unge kan sondre mellem skole og fritid – og at denne sondring i nogle af skolens elevmiljøer ikke respekteres. Der er altså elever, som udfordrer den udbredte forestilling om, at tillid i sig selv skaber rimelige omgangsformer. For det andet er der elever, som formulerer en længsel efter andre sociale omgangsformer, fx i forbindelse med fredagscafeer, end de omgangsformer, der har med beruselse at gøre, og som derfor forholder sig mere positivt til forsøg på at skabe andre former for samvær. Det gælder både elever, som er utilfredse med den kultur, de selv deltager i, og elever, som simpelthen holder sig væk fra denne kultur, fordi de ikke deler normer med de kammerater, der drikker meget.

Hvad angår lærerne, viste en analyse af mine data, at der kan skelnes mellem fire positioner i lærer- og ledelsesgruppen i relation til temaerne ansvar og problemomfang. Jeg skelner mellem følgende fire positioner: den afvisende, den bekymrede, den pragmatiske og den resignerende. Den afvisende position

indtages af de lærere, som hverken mener, at der er et problem, eller at skolen har noget specielt ansvar i forhold til unges rusmiddelkultur. De lærere, som indtager den bekymrede position, er af den opfattelse, at de unges rusmiddelkultur i miljøet på og omkring skolen er et stort problem og giver skolen et stort ansvar. Den pragmatiske position indtages af de lærere, som mener, at hele problemstillingen kan koges ned til at omhandle en mindre gruppe drenge, og dem kan man måske forholde sig konkret til. De lærere, som indtager den resignerende position, mener ligesom de bekymrede, at elevernes fest- og rusmiddelkultur sætter sit tydelige præg på skolekulturen.

I flere af lærergrupperne blev det tydeligt, at diskussionen om elever og rusmidler i en skolesammenhæng rejste mange ambivalenser. På den ene side udtrykte mange lærere et ønske om at åbne skolens døre for den ungdomskultur, der nu engang eksisterer i Danmark (dette er typisk begrundelsen for at have caféeftermiddage). På den anden side var der også lærere, som udtrykte erfaringer med, at de ikke ønskede at tage del i de aktiviteter på skolen, hvor de i embedes medfør er tvunget til at 'være samme med fulde elever', som det formuleres af en lærer.

Gymnasiets lærergruppe har fortsat en meget stor gruppe af lærere, som tilhører generationen, der i folkemunde kaldes '68-generationen', og flere lærere forsøgte at forstå gymnasiets ambivalenser og dilemmaer i et kollektivt, selvanalytisk perspektiv. Pointen var, at for lærere, der tilhører en generation, som er vokset op med et frigørende perspektiv på fjernelsen af den forbuds- og regelkultur, der prægedes skolen langt op i 1960'erne, er der et stort ubehag forbundet med at se sig selv i rollen som forvaltere af en skoleorganisation, som sætter grænser, forbyder på 'puritansk

scanpix

vis' og knytter sanktioner til forbud. Det er simpelthen identitetsudfordrende og ambivalensskabende på den ene side at have dannet sig sine værdier i en tid, hvor man brød op fra forældregenerationens regelkultur, og på den anden side nu befinde sig i rollen som den voksne, der skal sætte grænser for eleverne. Det fremgik imidlertid også med tydelighed af lærerdiskussionerne, at en del lærere fandt det nødvendigt at udtænke nye strategier og dermed blande sig mere i, hvordan nye elever socialiseres af ældre elever, når de begynder på en skole.

Et interessant resultat af diskussionerne i elev- og lærergrupperne var altså, at stereotypen om, at unge tænker på én måde og voksne på en anden kraftigt må modificeres. Det forholder sig snarere sådan, at både elev- og lærergruppen på skoler er præget af forskellighed – og at der faktisk er nogle interessante symmetrier mellem grupper af elever og grupper af lærere – altså bekymrede elever og lærere, pragmatiske elever og lærere, afvisende elever og lærere osv.

Skoleforskelle

Der fremstår nogle generelle mønstre i læreres og elevers diskurser og erfaringer, men det er også tydeligt, at de mekanismer, som parterne taler om, kan være meget skolespecifikke, hvilket gør, at en egentlig forståelse af elev- og lærerkulturen må ned på den enkelte skoles mikroniveau for at blive rigtig interessant.

På Forstadsgymnasiet var det helt klart Parken – plænen tæt på skolen – som dels blev brugt af store dele af skolens elever om fredagen og derudover af grupper af elever i løbet af ugen, bl.a. i skoletiden. Der eksisterede altså et elevmiljø i grænselandet mellem fritidskultur og skolekultur, som var klart forbundet med alkoholindtagelse i forskellige grader og på forskellige tidspunkter. Både blandt lærere, ledere og elever kunne jeg iagttage forskellige tilgange til fænomenet. For mange elever var Parken forbundet med noget rart og godt, mens den for andre var et fænomen, som man så med undren på – specielt der, hvor Parken blev knyttet til alkoholindtagelse i skoletiden. Blandt

lærerne så man med forskellige grader af accept, ambivalens og problembewidsthed på fænomenet. Diskussioner og interview viste, at der var nogle forbindelseslinjer mellem Parken og en række andre fænomener i skolens liv – bl.a. fester og aktiviteter uden for huset – hvor specielt lærerne oplevede, at en mere hård drikkekultur havde vundet indpas blandt en del elever.

Blandt andet skolens rektor talte imidlertid også om, at der knyttede sig meget ambivalens til Park-fænomenet, for eleverne var glade for den, og den var klart med til at give skolen sit gode rygte blandt elever. Resultatet var, at nogle af de elever, som brugte Parken meget, også i skoletiden, faktisk mente, at skolens ledelse accepterede, at de havde

men med, at øl er mere kulturelt accepteret end hash.

Hen imod en rusmiddelpolitik

Et vigtigt mål for interventionen var formuleringen af en rusmiddelpolitik på skolerne med baggrund i den institutionelle refleksion og de erfaringer og holdninger, som her kom frem. Mine overvejelser om, hvad en rusmiddelpolitik er, bragte mig ind i overvejelser om, at en sådan kan formuleres på flere niveauer, som kan udfoldes hver for sig eller i kombinationer. Jeg blev i den forbindelse inspireret af den danske sociolog Niels Mortensens skelnen mellem tre forskellige former for normer og normformuleringer, nemlig konventionaliteten, hvor den sociale adfærd følger klart

ke knapper man kan dreje på, når man skal formulere en rusmiddelpolitik. Herefter gik arbejdsgrupperne på de to skoler i gang med at udforme en rusmiddelpolitik, som efter høringsrunder i elevråd og pædagogisk råd blev vedtaget.

På Landgymnasiet syntes en del lærere ikke, at der var brug for egentlige forandringer, eller også syntes de ikke, at kræfterne var til at arbejde med emnet. Derimod engagerede eleverne sig mere i diskussioner om at skabe noget nyt, bl.a. fordi der var mange elever, som faktisk syntes, at der var problemer på skolen, som de gerne ville gøre noget ved, fx i forbindelse med fredagscafeerne og et særligt hashmiljø. Det skal også nævnes, at magten – i hvert fald som jeg har set den – var sådan distribueret på skolen, at skolens markante og respekterede rektor og en gruppe lærere faktisk var indstillet på, at der skulle ske noget og derfor navigerede mellem en interesse i at fastholde alle parter opbakning om projektet og en interesse i, at projektet faktisk kom til at gøre en forskel. Samtidig var de lærere og ledere, der indgik i projektet, optaget af at bevare skolens tradition for dialog og demokrati, og derfor lagde de meget stor vægt på elevinddragelse, helt i overensstemmelse med den refleksive normregulerings idealer, kunne man sige. Resultatet af disse forhold var, at eleverne fik en meget stor bane at spille på i forhold til udformningen af rusmiddelpolitikken.

På Forstadsgymnasiet udviklede tingene sig anderledes. Her var en gruppe af det, jeg tidligere har kaldt bekymrede og pragmatisk orienterede lærere indstillet på at benytte lejligheden til at få formuleret en politik, som gjorde noget ved nogle konkrete og synlige problemer i skolekulturen, ikke mindst i miljøet omkring Parken, som jeg tidligere har været inde på. Når eleverne på Forstadsgymnasiet havde en vis skepsis over for projektet, skal det

17

den drikkekultur, som de nu havde – for hvis ikke de fik lov til det, ville de ikke være elever på skolen.

På Landgymnasiet eksisterede der ikke en institution som Parken, men til gengæld dukkede der en problemstilling op, som handlede om en gruppe drenge med et hashforbrug. Dette subkulturelle miljø var klart mere skjult end Park-kulturen på Forstadsgymnasiet – hvilket sandsynligvis hænger sam-

definerede kollektive adfældsregler, faktiskismen, hvor der ikke henvises til rigtigt og forkert, men til det 'blot eksisterende' eller faktiske – og refleksiviteten, hvor konventionens karakter af indiskutable regler udfordres. Jeg udfærdigede et arbejdsrapport til skolerne, hvor jeg tog udgangspunkt i Mortensens tre normreguleringsprincipper og operationaliserede dem, så de kunne fungere som et slags oplæg til, hvil-

sandsynligvis ses på samme baggrund. De fleste elever på Forstadsgymnasiet var glade for Parken, som spillede en stor rolle i den uformelle elevkultur, specielt i sommermånederne. Det begyndte lærere og elever så at diskutere, og resultatet blev en rusmiddelpolitik, som er meget klar og bevidst forholder sig til nogle af de kulturer, som kan siges at have været et problem, ikke mindst Parken.

Forstadsgymnasiets rusmiddelpolitik blev mere regelorienteret end Landgymnasiets – eller som Niels Mortensen ville udtrykke det: den indeholdt flere konventionalistiske end refleksive norm-formuleringer. Man kan herefter spørge – og det gør jeg også i afhandlingen – om Forstadsgymnasiets politik så er mere 'gammeldags' end Landgymnasiets? Det kan man kun sige, hvis man tror på, at den refleksivitet-orienterede normregulering er den mest adækvate i senmoderniteten. Jeg diskuterer imidlertid dette synspunkt kritisk, for jeg er – ligesom i øvrigt Niels Mortensen – ikke sikker på, at det synspunkt holder – simpelthen fordi refleksiviteten som dominerende norm måske kan komme til at overbelaste individet og skabe forstyrrelser både på det individuelle og det sociale niveau. Det hænger i et socialiseringsperspektiv sammen med, at fraværet af normer på det synlige niveau meget vel kan medføre, at magten og afmagten buldrer derudaf på kulturens mere usynlige niveauer. Måske er der snarere tale om et senmoderne opgør med det, man kan kalde den informelle magt, der lå i de socialisationsmekanismer, som Park-kulturen fremmede, og som på en række niveauer skabte afmagt, fx i forhold til elever, som 'sumpede' for meget.

Jeg kalder forsøgsvis Forstadsgymnasiets nye politik for nykonventionalistisk. I den nykonventionalistiske tilgang formuleres normer, værdier og sanktioner, men

17

der gives også rum for dialog og refleksion, således at normerne kan justeres og udvikles. Det bliver så op til kulturens refleksive individer at levere gode argumenter for andre tilgange til problemstillingen. Men i og med at der er normer og regler at spille bold op ad, bliver det rationale, der styrer diskussionerne, synligt. Det er måske i et sådant perspektiv, at man i årene fremover kan indhøste positive erfaringer med at skabe institutionel refleksion på ungdomsuddannelserne, som på én gang har en dannelsesfunktion og et præventivt sigte.

Perspektiver

Der er både svært og vigtigt at arbejde med rusmiddeltemaet inden for ungdomsuddannelserne. Det

er svært, fordi gymnasieelever er næsten-voksne mennesker, som ikke vil behandles som børn, der skal belæres med løftede pegefingre, og fordi den gymnasiale organisationskultur ikke traditionelt har været gearret til at tage den slags problemstillinger op. Spørgsmålet om, hvordan gymnasiet forholder sig til elevernes rusmiddeltkultur er til gengæld også vigtigt, fordi det netop er i de år, hvor unge befinder sig på ungdomsuddannelserne, at deres rusmiddelvaner grundlægges og stabiliseres, ikke mindst fordi de spejler sig i gruppen af jævnaldrende i miljøet på og omkring skolen. Meget tyder på, at nogle unge i skolemiljøet socialiseres til en livsstil, som får negative konsekvenser for både deres skolegang

STEEN BECK

LEKTOR I ALMEN PÆDAGOGIK OG UNGDOMSKULTUR
VED INST. FOR FILOSOFI, PÆDAGOGIK
& RELIGIONSSTUDIER, SYDDANSK UNIVERSITET

være helt irrelevant i forhold til min undersøgelse – ikke have mulighed for at vælge, om de vil drikke øl i skoletiden eller ej. Det skal de ikke, fordi de i skoletiden skal være fri-ske og i stand til at modtage undervisning. Og sådan kan man spørge omkring i diverse kroge af en skoles kultur med henblik på at finde ud af, om skoler giver elever mulighed for at vælge noget, som de ikke burde have haft mulighed for at vælge, fordi den kultur, de skulle socialiseres til, så at sige skulle have valgt for dem.

Det er imidlertid også tydeligt, at vi befinder os på et bestemt punkt i historien, hvor konsekvenserne af den kulturelle frisættelse og informaliseringen af socialformerne er en realitet på mange af livets områder, også i skolekulturen. Derfor bliver spørgsmålet om, hvordan man institutionelt kan arbejde med rusmiddeltemaet, ikke mindst i de sammenhænge hvor skolen er involveret, vigtigt. Det pædagogiske eksperiment, som er præsenteret i denne artikel, viser, at det kan lade sig gøre at udvikle dannelsesprocesser på senmodernitetens præmisser, som har retning mod det fælles rationale. Der er ingen tvivl om, at vejen hertil ikke er hverken lige eller uden bump, for i vores nutidige kultur er individets ret til at mene og gøre, hvad det vil, en vigtig medspiller i fælles diskussioner, som både på lærer- og elevside udspiller sig som debatter om rettigheder og pligter. Det er vigtige diskussioner, som således kommer til syne, og meningene er mange, og det er dilemmaerne også. Det afgørende er imidlertid ikke blot, at mennesker er forskellige og kæmper for deres individuelle 'rettigheder', men også, at de er i stand til at lytte til hinanden, blive klogere, finde ud af noget sammen. Det gjorde lærere, ledere og elever på de to skoler – og i den forstand forekommer resultatet af interventionsforskningen mig at være opløftende.

og senere livschancer. Skolen er et af de steder, hvor voksenkulturen signalerer normer og værdier til elever, og hvor elever får mulighed for at danne sig normer, som gør dem i stand til at gebærde sig i det det moderne risikosamfund, hvor individet pålægges mere og mere ansvar for sin egen skæbne.

I relation til diskussionen om risikokultur vil jeg forsigtigt fremføre den argumentation, at skolen er et af de steder, hvor unge kan aflastes i forhold til at tage (for mange) beslutninger om valg af livsstil, fordi skolen i sig selv udgør en beskyttende zone i forhold hertil. Dette må efter min mening være udgangspunktet for en rusmiddelpolitik på skoler: Elever skal – for nu at tage et eksempel, som har vist sig ikke at

I forlængelse af det oprindelige projekt har jeg via bevillinger fra Sundhedsstyrelsen fået lejlighed til at arrangere kurser for lærere og studievejledere, hvor erfaringer fra forskningsprojektet bruges, og jeg selv fungerer som konsulent. Endvidere har jeg sammen med Stine Reesen udgivet antologien *Rundt om Rusen*, som er henvendt til gymnasieelever i en undervisningsmæssig sammenhæng, og som berører temaet unge og rusmidler i et sociologisk, kulturhistorisk og biologisk perspektiv. Jeg opfatter disse aktiviteter som integrerede aspekter af min aktionsforskning, som jeg håber i de næste år vil afsætte endnu flere ideer til, hvordan man kan arbejde med rusmiddeltemaet på ungdomsuddannelserne.

LITTERATUR

- Beck, S. & Reesen, S.: *Festkultur og rusmidler i gymnasieskolen*. Syddansk Universitet. 2006. (Kan rekvireres ved henvendelse til Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier, Syddansk Universitet, www.sdu.dk).
- Beck, S.: *En ny Myndighed – Gymnasieelevers rusmiddelkultur og skolekulturelle forandringsprocesser*. Syddansk Universitet. 2006. (Kan downloades på www.sdu.dk – humaniora – Ph.D.-afhandlinger)
- Beck, S. & Reesen, S.: *Rundt om Rusen*. Odense: Syddansk Universitet. 2006. (Kan downloades på Sundhedsstyrelsens hjemmeside, www.sst.dk).
- Greenwood, D.J. & Levin, M.: *Introduction to Action Research*. Sage Publications. London. 1998.
- Mortensen, N.: 'Normer' i Gundelach, P. (red.) *Sociologi i forandring*. Gyldendal. København. 2000.
- Pedersen, W.: *Bittersøtt*. Universitetsforlaget. Oslo. 1998.
- Ziehe, T. & Stubenrauch, H.: *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. Politisk Revy. København. 1983.
- Ziehe, T.: *Ambivalenser og mangfoldighed – Ungdom, skole, æstetik, kultur*. Politisk revy. København. 1989.
- Ziehe, T.: *Øer af intensitet i et hav af rutine – Nye tekster om ungdom, skole og kultur*. Forlaget Politisk Revy. København. 2004